

I. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Національна економіка та економічна безпека держави: стан та перспективи

Сучасні інтеграційні та глобалізаційні процеси, поява об'єднаних ринків та міжнародних торговельних союзів, нарощування експансії транснаціональних корпорацій актуалізують питання забезпечення економічної безпеки на національному рівні для кожної держави світу. Нові цивілізаційні виклики зумовлюють і пошук нових шляхів розвитку й України, причому провідне місце в цьому розвитку повинна займати державна політика, спрямована на попередження та подолання негативних наслідків та проявів соціально-економічних та геополітичних ризиків для нашої держави. Економічна безпека в цьому контексті посідає провідне місце через важливість та, як з'ясувалося, найбільшу значущість для всієї системи національної безпеки саме в аспекті забезпечення стабільного та поступового розвитку економіки.

Для опрацювання дієвих механізмів забезпечення економічної безпеки країни необхідно вирішити низку проблем теоретико-методологічного характеру, серед яких чи не найважливішою є детермінація самої категорії «економічна безпека держави» та вироблення єдиного концептуального бачення її структури та змісту.

Слід зазначити, що будь-яке і соціально-економічне, і публічно-політичне явище потребує правового регулювання і така регламентація має постійно відбуватися, модернізуватися з метою охоплення засобами правового впливу тих чи інших процесів, які втілюють відповідні явища. Це твердження повною мірою стосується такої фундаментальної багатоаспектної категорії як «економічна безпека держави».

Забезпечення економічної безпеки держави є найважливішою метою в сфері економіки. Як справедливо стверджує О. О. Тихомиров¹, економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але й здатність та готовність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку економіки країни, підтримки соціально-політичної стабільності в суспільстві. Значну роль у забезпеченні економічної безпеки держави відіграє розвиток правової доктрини й законодавства, які формують першооснову її забезпечення.

В Україні робота над формуванням доктринальних та законодавчих основ забезпечення економічної безпеки розпочиналася зі становлення незалежності нашої держави. Правове регулювання включало розробку нормативно-правових актів, які визначали правові засади забезпечення економічної безпеки, закріплення за певними інститутами виконавчої влади функцій та обов'язків щодо реалізації напрямів її забезпечення².

Можна погодитися з позицією Є. Терехова³, що законодавство у сфері забезпечення економічної безпеки починає формуватись в Україні з моменту прийняття Конституції України в 1996 році (табл. 1.1).

¹ Тихомиров А.А. Базовые предпосылки исследования экономической безопасности социально-экономических систем. *Вестник Саратовского государственного технического университета*. 2008. № 1. С. 171–176.

² Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

³ Терехов Є. Економічна безпека держави та можливості її вимірювання. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Частина 4. С. 160–165.

Таблиця 1.1

Періодизація розвитку нормативного забезпечення економічної безпеки в Україні¹

Дата	Нормативний документ	Основні положення
1	2	3
28.06.1996	Конституція України	Запроваджено до нормативної лексики поняття «економічна безпека»; визначено, що забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу
16.01.1997	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України	Зазначено, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Визначено сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти національної безпеки та принципи її забезпечення; окреслено сутність та пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, у т.ч. – в економічній сфері; окреслено основні напрями державної політики національної безпеки України
06.03.1998	Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»	Визначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції
19.06. 2003	Закон України «Про основи національної безпеки України»	Визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів. Подано визначення термінів «національна безпека», національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки; окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки

¹ Там само.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
12.02.2007	Стратегія національної безпеки України	Зазначено, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребують чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах і цілях, які мають відповідати викликам і загрозам ХХІ ст., її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. Визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз; конкретизовано засади політики держави щодо забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки.
29.10.2013	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України	Визначено специфічний поняттєвий апарат із використанням невластивих класичній економічній науці термінів: «економічна безпека», «загрози економічній безпеці», «критерії економічної безпеки», «індикатори економічної безпеки», її порогові значення
06.05.2015	Стратегія національної безпеки України	Спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, і Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
	Господарський кодекс України та всі закони, які регулюють забезпечення всіх основних видів економічної безпеки, серед яких закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про банки і банківську діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність» Бюджетний кодекс України тощо	Створено та запроваджено систему господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави ¹

Слід зазначити, що нормативна робота із забезпечення економічної безпеки держави продовжується постійно, цей процес є динамічним і пов'язаний зі змінами як зовнішніх, так і внутрішніх загроз економічній безпеці та потребою оперативного реагування на них з боку держави.

Якщо говорити про доктрину, то можна погодитися з думкою М. М. Блінова, що дослідження теоретичних проблем економічної безпеки здійснюються в межах не тільки економічних наук, але й інших наукових дисциплін: соціології, права, кримінології². Абсолютно очевидно, що таке зростання уваги в міжпредметних з економікою дисциплінах зумовило те, що економічна безпека за останні двадцять років почала розглядатися окремою наукою, яка має назву екосестейт (від. англ. economic security of state)³.

Дослідження різноманіття наукових трактувань сутності категорії «економічна безпека держави» свідчить про те, що в науковому середовищі наразі немає консенсусу щодо цієї дефініції, тому вважається цілком обґрунтованим зробити висновок, що наукові підходи до визначення поняття «економічна безпека держави», мають базуватися на основних її сутнісних характеристиках (інтересах, стійкості (ста-

¹ Доповнено автором.

² Блинов Н. М. Экономическая безопасность центра и регионов. *Общественные науки*. 1996. № 2. С. 33.

³ Рудницкий А.О. Экономическая безопасность и экономические интересы Украины. *Культура народов Причерноморья*. 2006. №86. С. 48–53

більності), незалежності, багаторівневій структурі об'єктів), які повинні мати єдиний системний сенс.

Відмінності в наукових підходах щодо формулювання досліджуваного поняття, пов'язані також із тим, що різні за сферою наукових інтересів дослідники вкладають у сутність цієї категорії абсолютно різні фундаментальні положення. Так, якщо цю категорію розглядати з погляду суто економіки, то необхідно за вихідну якість економічної безпеки брати рівноважний стан економіки, але якщо це визначення трактувати в контексті геополітичних наук, то перманентним є відносність критеріїв стабільності економічного розвитку різних країн. Баланс при цьому може не зберігатися, але ступінь стабільності або запас міцності національної економіки є визначальним.

У зв'язку із вищезазначеним необхідно, на нашу думку, навести подані різними вченими дефініції, що в цілому дають змогу сформулювати загальне уявлення про досліджувану категорію (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Дефініція «економічна безпека держави» в підходах різних авторів

Автор 1	Економічна безпека держави – це 2
Г. О. Пухтаєвич ¹	стан національної економіки, який забезпечує можливість захисту інтересів на національному рівні, відповідний рівень стійкості до зовнішніх та внутрішніх загроз, здатність розвивати та захищати життєво важливі інтереси громадян, суспільства, країни. У цьому контексті життєво важливими інтересами автор вважає комплекс потреб, які дають можливість забезпечити існування та здатність до прогресивного розвитку особистості, суспільства, країни
В. К. Сенчагов ²	стан економіки та інститутів влади, який забезпечує гарантії захисту інтересів на національному рівні, соціальну спрямованість політики, достатній рівень оборонного потенціалу при можливих несприятливих умовах впливу зовнішніх та внутрішніх процесів

¹ Самушенок Т. В. Современные угрозы экономической безопасности России. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. *Общественные и гуманитарные науки*. 2008. № 73-1. С. 405–408.

² Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России. Общий курс: учебник. Москва: Дело, 2005. 896 с.

Продовження таблиці 1.2

1	2
О. О. Бельков ¹	стан економіки країни, який, з точки зору суспільства, бажано зберегти або розвивати в прогресуючих масштабах
О. Г. Румянцев ²	можливість і готовність економіки забезпечити гідні умови життя та розвитку особистості, соціально-економічну й військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх та зовнішніх загроз
Ю. І. Владіміров і А. С. Павлов ³	найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів
Є. Бухвальд, Н. Гловацька і С. Лазаренко ⁴	рівень розвитку економіки, при якому забезпечується економічна, соціально-політична і військова стабільність в умовах дії несприятливих чинників
В. О. Савін ⁵	система захисту життєвих інтересів країни. Як об'єкти захисту можуть виступати: народне господарство країни в цілому, окремі регіони країни, окремі сфери і галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності
С. Ю. Глазьев ⁶	стан економіки і продуктивних сил суспільства з погляду можливостей самостійного забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни, підтримки необхідного рівня національної безпеки держави, а також належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції

¹ Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности. *Безопасность*. 1994. № 3. С. 91–94.

² Бизнес и безопасность. Толковый терминологический словарь. Москва: "Бек", 1995. С. 336.

³ Владимиров Ю. И. Внешнеэкономический аспект экономической безопасности Российской Федерации / Владимиров Ю. И., Павлов А. С. // *Безопасность*. – 1994. № 3. – С. 60–65.

⁴ Бухвальд Е., Гловацкая Н., Лазаренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 25–44.

⁵ Савин В. А. Некоторые аспекты экономической безопасности России. *Международный бизнес России*. 1995. № 9. С. 14.

⁶ Глазьев С. Ю. Безопасность экономическая. Политическая энциклопедия. Москва: Мысль, 1999. Т. 1. С. 113.

Продовження таблиці 1.2

1	2
В. С. Загашвілі ¹	стан національного господарства, що забезпечує здійснення економічного суверенітету, зростання економічної сили і покращення якості життя населення в умовах вимог, що викликані участю в системі міжнародної економічної взаємозалежності і в гео економічній структурі, що розуміється як просторово-силова структура світового господарства
К. Жуковська ²	такий стан економіки, який дає їй можливість підтримувати відносно високу динаміку розвитку, гарантувати низький рівень безробіття, забезпечувати конкуренцію, стабільне фінансове становище населення
З. Стахов'як, С. Курек, С. Курек ³	такий стан розвитку національної економіки, що забезпечує здатність ефективно протистояти зовнішньому тиску
Е. Фрейтаг-Міка, З. Ководзєяк, В. Буткевич ⁴	стан здатності економічної системи країни до такого використання зовнішніх чинників розвитку та міжнародної економічної співпраці, який буде гарантувати її захищений розвиток

Як показує таблиця, перша група авторів, до яких, зокрема, належать Г. О. Пухтаєвич, В. К. Сенчагов та інші, визначення сутності економічної безпеки подають крізь призму інтересів (на національному, суспільному рівнях тощо).

Друга група дослідників пов'язує сутність поняття категорії «економічна безпека держави» із стійкістю (стабільністю) як вихідною і найважливішою характеристикою розвитку економічної системи держави. До цієї групи належать О. О. Бельков, О. Г. Рум'янцеv, Ю. І. Владимиров і А. С. Павлов, Є. Бухвальд, Н. Гловацька і С. Лазаренко.

Третя група – розглядає сутність поняття категорії «економічна

¹ Загашвілі В. С. Экономическая безопасность России в условиях перехода к рынку и интеграции в мировое хозяйство: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.14. Москва., 1995. 437, [1] с.

² Żukrowska K. Bezpieczeństwo ekonomiczne URL: <http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source>.

³ Stachowiak Z. Bezpieczeństwo ekonomiczne Rzeczypospolitej Polskiej / Z. Stachowiak, S. Kurek, S. Kurek. – Warszawa: AON, 2004. - 139 s.

⁴ Frejtag-Mika E., Kołodziejak Z., Putkiewicz W. Bezpieczeństwo ekonomiczne we współczesnym świecie. – Radom: Wyd. Politechniki Radomskiej, 1996. – S. 28.

безпека держави» з погляду незалежності від зовнішньої дії. Зокрема, Л. І. Абалкіна, В. О. Савін, З. Стахов'як, С. Курек та інші акцентують увагу на тому, що економічна безпека є важливим чинником формування суверенітету держави на ґрунті власної економічної системи. При цьому незалежність трактується цими авторами як відсутність таких чинників впливу, які здатні змінювати не лише рішення, що приймаються владою в процесі регулювання економічних відносин у суспільстві, а й економічні пріоритети державної політики.

Четверта група авторів сутнісні характеристики категорії «економічна безпека держави» розглядає з погляду системного підходу, що базується на багаторівневій структурі об'єктів. Тут слід окремо виділити таких учених, як С. Ю. Глазьев, В. С. Загашвілі та ін. Зокрема, М. П. Ващекін, М. І. Дзлієв, А. Д. Урсул розробили пооб'єктну структуру економічної безпеки і представили її різними рівнями економічних відносин: економічний рівень родини – економічні інтереси індивідуума; мікроекономічний рівень економіки – агенти ринку; регіональний і галузевий рівні економіки – суб'єкти і галузі національної економіки; макроекономічний рівень – економіка країни в цілому.

Цікавим є й підхід авторів цієї групи (О. О. Беляєв, А. С. Бебело, М. І. Діба та ін.), які запропонували багаторівневу структуру об'єктів економічної безпеки, яка представлена¹:

- макроекономічним рівнем (економічною безпекою держави);
- мезорівнем (економічною безпекою регіонів (регіону), територій, секторів та галузей, комплексів);
- мікрорівнем (економічною безпекою підприємств, які є економічними агентами ринку; співтовариств; об'єднань);
- індивідуальним рівнем економічної безпеки родини, особистості.

На нашу думку, запропоновану структуру слід розширити за рахунок мегарівня, який пов'язаний з економічною безпекою на міжнародному рівні (економічна безпека міжнародних співтовариств країн: ЄС, країни СНД, СОТ тощо). Схематично така структура може мати такий вигляд (рис. 1.1).

¹ Беляєв О. О. Економічна політика : навч. посіб. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело, М. І. Діба та ін. Київ: КНЕУ, 2004. 287 с.

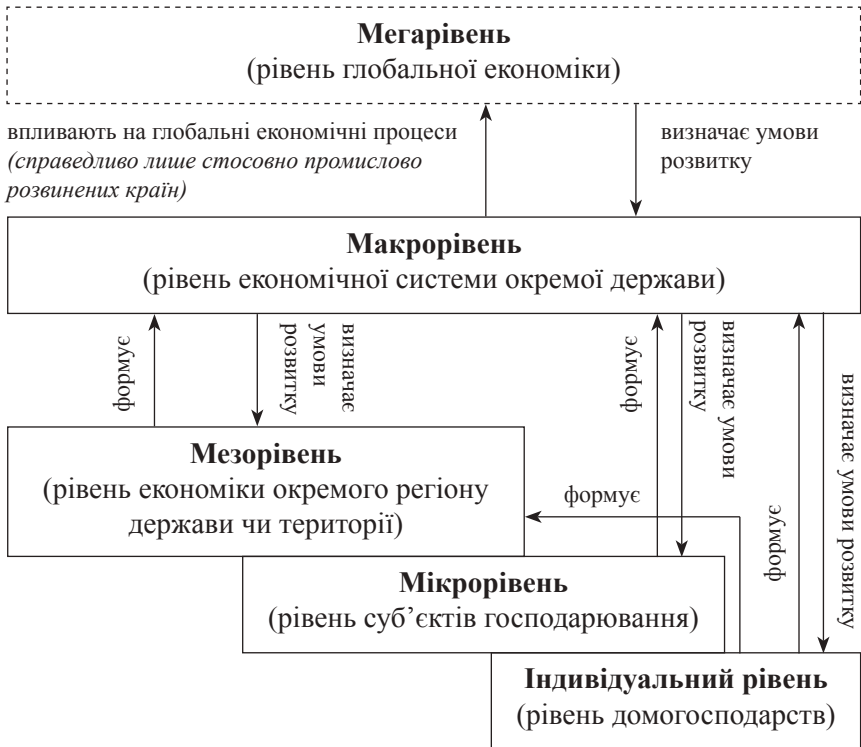

Рис. 1.1. Місце економічної безпеки держави в структурі об'єктів економічної безпеки

Окремо, на нашу думку, необхідно визначити поняття «економічна безпека» для кожного з перерахованих об'єктів у багаторівневій структурі. Це дасть змогу дослідити основні ознаки цієї категорії, наблизитись до розуміння механізмів її формування та критеріїв для моніторингу й оцінки її стану.

Так, говорячи про мегарівень, під ним слід насамперед розуміти міжнародну економічну безпеку на рівні міжнародних економічних співтовариств. Це не лише глобальна економічна система, а й система окремих субрегіональних інтеграційних об'єднань: НАФТА, ЄС, АСЕ-

АН, МЕРКОСУР тощо. Кожна із цих організацій та союзів створюють власну систему економічних відносин, які в рамках такого інтеграційного утворення визначають вектор розвитку кожної окремо взятої національної економіки держави-члена. У цьому контексті можна погодитися з думкою Ю. І. Авер'янова¹, який зазначає, що така безпека є комплексом, який включає міжнародні умови та домовленості щодо співіснування, інституційні структури, що націлені на необхідність забезпечення кожній країні-члену міжнародної спільноти можливості здійснювати вільний вибір та проводити власні соціально-економічні стратегії розвитку, не піддаючись зовнішньому економічному та політичному тиску й розраховуючи на розуміння, невтручання, взаємовигідну і взаємоприйнятну співпрацю з боку інших країн.

Щодо економічної безпеки держави (макрорівень), то тут слід зауважити, що майже всі наукові підходи пов'язують цю категорію з наявними в держави національними економічними інтересами. Так, на думку М. М. Єрмошенка², національні економічні інтереси є системою об'єктивних економічних потреб держави, задоволення яких дає можливість ефективного функціонування, сталого розвитку її економічної системи. Дослідник поділяє національні економічні інтереси на:

- національні економічні інтереси, націлені на реформування в економіці країни і формування інфраструктури економічної системи, яка б відповідала сучасним потребам в умовах ринкової економіки;
- національні економічні інтереси, спрямовані на розв'язання найбільш актуальних проблем в економіці держави.

Цілком логічно, що національні економічні інтереси мають бути визначені в концептуальних нормативних актах держави, зокрема в стратегіях та програмах розвитку, але, крім того, вони повинні відображатися в різноманітних стабілізаційних антикризових стратегіях, розробка яких, особливо в умовах України, на сьогодні є надзвичайно актуальною. Власне, така стратегія затверджена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про

¹ Аверьянов Ю.И. Политология: энциклопедический словарь. Москва.: Изд-во Московского коммерческого университета, 1993. 431 с.

² Блинов Н. М. Экономическая безопасность центра и регионов. *Общественные науки*. 1996. № 2. С. 33.

Стратегію національної безпеки України», при цьому економічній безпеці там відведено окремий підрозділ, у якому зазначається, що основним змістом економічних реформ є створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС. Ключовою умовою нової якості економічного зростання відповідно до положень Стратегії є забезпечення економічної безпеки шляхом¹:

– деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку. Це дасть змогу розвивати вільну конкуренцію, оскільки мінімізація впливу бізнес-еліт сприятиме підвищенню рівня прозорості бізнес-процесів;

– ефективного застосування механізму спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора. Безумовно, відмова від російського капіталу приведе до необхідності пошуку альтернативних джерел інвестування стратегічних галузей економіки. Через історичні обставини та тісні господарські відносини саме російський капітал превалював у більшості галузей економіки України;

– створення умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки. Це є наслідком відмови від залучення капіталу країни-агресора і засобом для підвищення рівня диверсифікації джерел інвестування вітчизняної економіки;

– забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії. Такий елемент стратегії економічної безпеки є одним із найбільш визначальних з погляду раціонального використання продуктивних сил національної економіки, оптимізації промислового потенціалу, створення належного рівня мобілізаційного резерву в країні;

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 року [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mbo.gov.ua/documents/396.html>

– розвитку оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК). Цей напрям має важливе економічне значення, оскільки вітчизняний ОПК характеризується високим рівнем конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, що позитивно впливатиме на залучення коштів в економіку України;

– юридичного захисту в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України та держави, порушених Росією. Зокрема така актуальність виникає у спорах про відшкодування збитків, завданих агресивними діями Росії, та упущеної вигоди України через неможливість використовувати власні ресурси на тимчасово окупованих територіях;

– підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків;

– системної протидії організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки тощо.

Мезорівень в Україні представлений рівнями регіонів, при цьому поняття «економічна безпека регіону» детально досліджується в багатьох наукових працях.

Так, на думку І. В. Долматова¹, економічна безпека регіону (територіального формування) – це сукупність умов та чинників, які визначають стан економіки регіону (територіального формування), стійкість її розвитку, що формується в системі економічної безпеки держави, тобто у взаємозв'язку з комплексом економічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов. Така позиція викликає низку заперечень, оскільки, на нашу думку, вказане трактування є достатньо обмеженим і не враховує таких важливих сутнісних характеристики цієї категорії, як інтереси, незалежність.

Як справедливо стверджують О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко², під економічною безпекою регіону слід розуміти спроможність влади регіону забезпечити певний рівень конкуренто-

¹ Долматов И. В. Региональные аспекты обеспечения экономической безопасности. *Аудит и финансовый анализ*. 2007. № 1. С. 26–41.

² О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко. Економічна безпека : навч. посіб. Київ: КНТ. 2009. 400 с.

спроможності, стійкості, стабільності, поступального економічного розвитку територіального формування, яке є відносно самостійною структурою, органічно інтегрованою в економіку держави. Також, на думку цих дослідників, основу економічної безпеки регіону визначають її регіональні економічні інтереси (можливість забезпечити і підтримувати належний рівень життя населення, ефективно та раціонально використовувати наявний економічний потенціал, здатність реалізувати незалежну соціально-економічну політику регіону тощо) і потреба їхнього захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз за умов дотримання балансу із національними економічними інтересами.

В. Г. Маргасова, А. В. Роговий¹ указують, що економічна безпека регіону є таким станом економіки, який дає можливість забезпечити реалізацію економічно важливих інтересів при ефективному використанні фактичних економічних ресурсів, науково-інноваційної бази для формування умов стійкого економічного розвитку, високого рівня економічної незалежності. На думку Л. Л. Богомолової, О. С. Картин², економічна безпека регіону є станом економіки регіону, який дозволяє не тільки забезпечувати відносну незалежність, стабільність і стійкість регіональної економіки, її здатність до постійного оновлення і самовдосконалення, але й захищати життєво важливі інтереси особистості, суспільства та регіону в економічній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз. Наведені вище визначення, на наш погляд, найбільш лаконічно розкривають сутність цієї категорії, виокремлюючи всі її основні характеристики та пов'язуючи її з іншою категорією – економічною безпекою держави.

У цілому ми вважаємо, що економічна безпека регіону або економічна безпека на мезорівні деталізує окремі елементи загальнодержавної економічної безпеки, «прив'язуючи» їх до конкретних територій. Це надзвичайно важливо і має велике значення з точки зору оператив-

¹ Маргасова В. Г., Роговий А. В. Економічні інтереси регіону як джерело загроз його економічній безпеці. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 1(48). С. 40–48.

² Богомолова Л. Л., Картин О. С. Экономическая безопасность региона как основа обеспечения национальной безопасности страны. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-412/where-to-stay-productive-forces-and-regional-economy-412/15513-412-0702>.

ності прийняття рішень щодо стабілізації тих чи інших негативних тенденцій та явищ, які можуть виникати на територіях окремих регіонів. Крім того, така чіткість і точність у детермінації проблеми – мається на увазі прив'язка до конкретного регіону – дає можливість моделювати подібні в майбутньому ситуації і щодо інших регіонів держави, що, у свою чергу, дає необхідний державно-управлінський інструментарій для запобігання потенційних загроз регіону (регіонів) і, як наслідок, подолання загроз економічній безпеці держави.

Щодо економічної безпеки суб'єкта господарювання і впливу її стану на стан економічної безпеки держави в їх взаємозв'язку та взаєморозумінні, то тут цікавим є погляд О. І. Барановського, Л. В. Герасименка, О. Є. Користіної¹, які під економічною безпекою підприємства розуміють стан оптимально ефективного використання його ресурсного потенціалу для протистояння впливу загроз, забезпечення стійкого функціонування на даному етапі розвитку та в перспективі.

На нашу думку, це поняття потрібно формулювати більш широко, а саме: економічна безпека підприємства являє собою такий стан захищеності ресурсного потенціалу, за якого підприємство може протистояти впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, підтримувати і покращувати стійкий розвиток за основними напрямками, реалізовувати власні економічні інтереси та забезпечувати економічну незалежність при здійсненні господарської діяльності. При цьому ключовим критерієм у визначенні є раціональність у розподілі ресурсів. Ресурси держави, які б забезпечували потреби суб'єктів господарювання, найчастіше є обмеженими, не відтворюваними, а тому їх врівноважений розподіл між галузями економіки та конкретними підприємствами – це важливе завдання, вирішення якого об'єктивується через стратегічні перспективи розвитку країни в цілому. Це означає, що головним завданням для інституцій, які займаються питаннями забезпечення економічної безпеки держави, постає завдання створення конкурентного середовища, такого, яке б виключало диспропорційність розвитку та корупційні схеми, за рахунок яких і відбувається нераціональний перерозподіл ресурсів держави.

¹ О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко. Економічна безпека : навч. посіб. Київ: КНТ. 2009. 400 с.

Що ж стосується економічної безпеки домогосподарства, то вона суттєво впливає на соціальну політику держави, зумовлюючи основні її цілі, завдання та визначаючи механізми й інструменти їх виконання. На сьогодні в наукових колах питання економічної безпеки на рівні родини розглядається, переважно, в контексті загальної безпеки особистості. Як стверджують деякі дослідники¹, економічна безпека особистості є таким станом життєдіяльності людини, який дає змогу забезпечення правового та економічного захисту життєвих інтересів від різних загроз, дотримання та виконання основних обов'язків та прав, визначених конституційно. Вказане визначення, на нашу думку, заслуговує на підтримку, хоча й не є безпосереднім предметом нашого дослідження.

Отже, підсумовуючи наведене вище, ми приходимо до розуміння механізмів, які впливають на стан забезпечення економічної безпеки держави: він визначається синергетичним ефектом від гео-економічних чинників і тенденцій розвитку світового господарства та умов й особливостей економічних процесів усередині держави, розвитку суб'єктів господарювання та окремих регіонів, що є реакцією на зміну економіко-правової дійсності.

Із цих позицій вбачаємо за доцільне запропонувати авторське визначення поняття «економічна безпека держави» (національна економічна безпека) – це такий стан економіки держави, який підтримує та дає можливість реалізувати її економічні інтереси, сприяє підвищенню її стабільності (стійкості) в соціально-економічній, екологічній, енергетичній сферах та забезпечує незалежність від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз².

Указане трактування враховує основні змістовні характеристики цієї категорії, серед яких: об'єкт, інтереси, рівень стабільності (стійкості), незалежності тощо. Слід зазначити, що економічна безпека – явище неоднорідне і має власну структуру. Існують узагальнювальні підходи до класифікації видів економічної безпеки. У табл. 1.3 нами представлено основні підходи до структуризації основних видів економічної безпеки держави.

¹ Там само.

² Авторське визначення.

Таблиця 1.3

Підходи до структуризації основних видів економічної безпеки держави

Автори підходів 1	Структурні складові економічної безпеки держави 2
Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України від 29.10.2013 № 1277 ¹	Макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека
В. К. Сенчагов ²	Фінансова, енергетична, військова (оборонна), оборонно-промислова, продовольча безпека
Г. Пастернак-Таранушенко ³	Демографічна, екологічна, продовольча, військова, ресурсна, прісноводна, енергетична, цінова, фінансово-грошова, політична, соціальна, кримінальна, медична, інформаційна
А. І. Сухоруков ⁴	Інвестиційна, інноваційна, фінансова, енергетична, зовнішньоторговельна, продовольча, воєнно-економічна, соціальна; окремо виділяються проблеми «тіньової» економіки, криміналізації та впливу капіталу
В. М. Нижник ⁵	Екологічна, демографічна, продовольча, військова, ресурсна, прісноводна, енергетична, цінова, фінансово-грошова, політична, соціальна, кримінальна, медична, інформаційна, науково-інтелектуальна
В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова ⁶	Фінансова, соціальна, енергетична, продовольча, інноваційно-технологічна, зовнішньоекономічна, демографічна, екологічна

¹ Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України від 29.10.2013 № 1277. URL: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980.

² Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России. Общий курс : учебник. Москва: Дело, 2005. 896 с.

³ Пастернак-Таранушенко Г.А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистейту). URL: <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panoram>.

⁴ Сухоруков А. І. Економічна безпека України в умовах сучасних гео економічних змін. Стратегічна панорама. Київ : Вид-во НІМІБ, 2007. № 2. С. 30–43.

⁵ Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : навч. посіб. Хмельницький : Вид-во ХНУ, 2007. 299 с.

⁶ Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. за ред. В. М. Геєця. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.

Продовження таблиці 1.3

1	2
Г. С. Вечканов ¹	Інвестиційна, інноваційна, продовольча, соціальна, фінансова, боргова, зовнішньоекономічна, екологічна; проблеми «тінізації» та криміналізації економіки
В. І. Франчук ²	Виробнича, соціальна, фінансова; проблеми «тіньової» економіки, корупції, економічних злочинів, недобросовісної конкуренції
О. А. Кириченко ³	Сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека
Ю. В. Ткаченко ⁴	Макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, інноваційна, технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, безпека життєвого рівня населення, безпека ринку праці, продовольча безпека, безпека правопорядку та екологічна безпека

Уважаємо, що реалізований в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України підхід до структуризації видів економічної безпеки держави на сьогодні в цілому відповідає вимогам до стану її забезпечення та підтверджує відповідну економічну ситуацію, у якій наразі перебуває наша держава. Разом із тим, будь-які зміни в економіці країни неодмінно впливатимуть як на стан забезпечення економічної безпеки держави, так і на модифікацію видів економічної безпеки держави та на їх сутнісні характеристики. Цей процес не є сталим, і саме тому в держави завжди буде потреба оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози її економічній безпеці.

На нашу думку, до основних видів економічної безпеки держави, із урахуванням вищевказаного, слід віднести:

– макроекономічну безпеку, яка визначається збалансованістю макроекономічних відтворюваних пропорцій;

¹ Вечканов Г. С. Экономическая безопасность. Санкт-Петербург : Вектор, 2005. 256 с.

² Франчук В. І. Основи економічної безпеки : навч. посіб. Львів : Вид-во ЛДУ ВС, 2008. 203 с.

³ Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін. Київ : УЕП «Крок», 2008. 401 с.

⁴ Ткаченко Ю. В. Сучасні підходи до визначення поняття економічної безпеки: структурний аспект. *Економічний простір*. 2009. № 24. С. 192–198.

– фінансову безпеку (бюджетну, банківську, валютну, фондову, страхову, грошово-кредитну). Виражається в незалежності та стабільності фінансової системи та її складових, її спроможності забезпечувати країну коштами, необхідними для соціально-економічної стабільності, розвитку суспільства, протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам;

– зовнішньоекономічну безпеку, яка втілюється в розвинутій зовнішньоекономічній діяльності, відсутності бар'єрів для її здійснення;

– інвестиційну безпеку, яка визначається стабільним інвестиційним розвитком, незалежністю від впливу залучених інвестицій, відсутністю бар'єрів для інвестування;

– інноваційну безпеку, що характеризує високий рівень інноваційно-технологічного потенціалу, за допомогою якого країна може бути конкурентною на зовнішніх та внутрішніх ринках;

– енергетичну безпеку, яка визначається стабільністю та здатністю енергетичної системи забезпечувати потреби країни;

– виробничу безпеку, що характеризується наявністю в країні відтвореного виробництва;

– соціальну та демографічну (демографічна, безпека життєвого рівня та соціального захисту населення) – реалізується через загальну захищеність демографічно-соціальної сфери від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз;

– продовольчу безпеку, яка визначається рівнем забезпеченості країни продовольством;

– екологічну безпеку – знаходить своє відображення у ступені дотримання країною умов стійкого екологічного розвитку та стабільності екосистеми (Рис. 1.2.)

Запропонована класифікація дозволяє врахувати основні сутнісні характеристики цієї категорії, визначити її місце в вітчизняній правовій доктрині та законодавстві, її визначальний вплив на стан господарсько-правового забезпечення розвитку економіки держави в цілому.

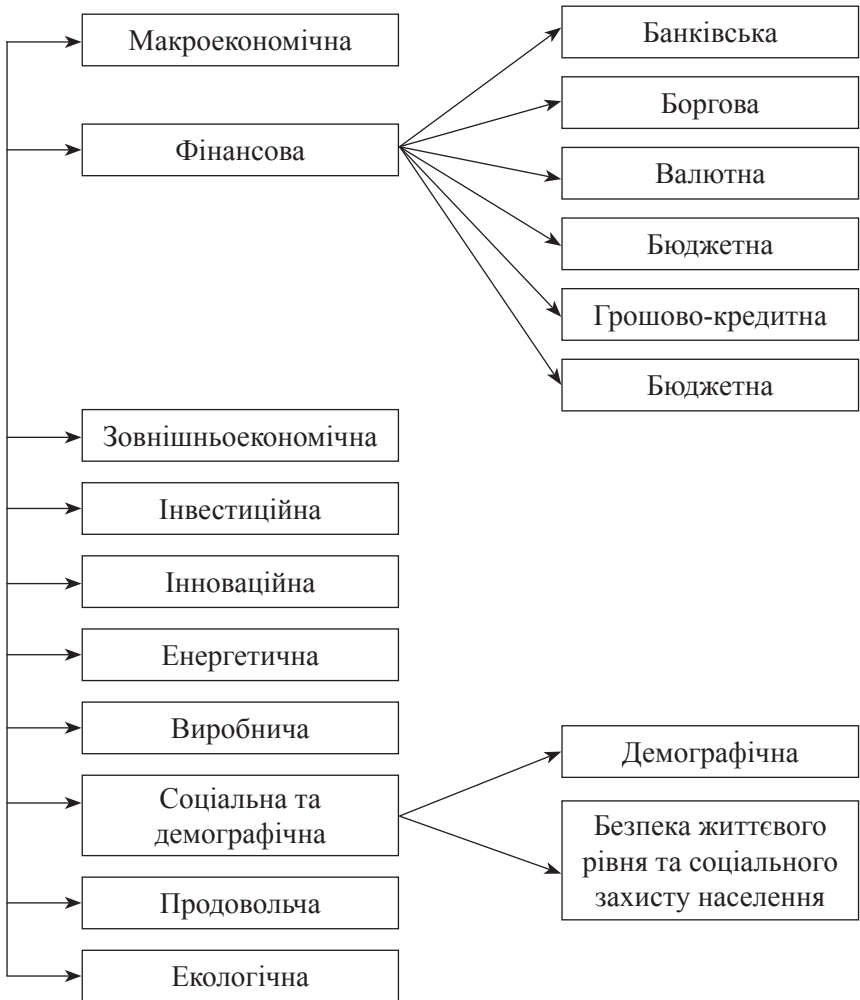

Рис. 1.2. Структура видів економічної безпеки держави